ISSN: 1309 4173 (Online) 1309 - 4688 (Print)

Volume 12 Issue 4, August 2020

DOI Number: 10.9737/hist.2020.898

Araştırma Makalesi

Makalenin Geliş Tarihi: 06.07.2020 Kabul Tarihi: 25.07.2020

Atıf Künyesi: Mehmet Salih Erkek - Düzgün Aslan, "İktidarın Bilme Nesnesi Olarak Tarih: Adnan Menderes Örneği", *History Studies*, 12/4, Ağustos 2020, s. 1763-1782.

*İktidarın Bilme Nesnesi Olarak Tarih: Adnan Menderes Örneği**

History as a Tool for the Government to Know About the Past: Adnan Menderes Case

Doç. Dr. Mehmet Salih Erkek - Düzgün Aslan

ORCID No: 0000-0003-1508-1803 / 0000-0002-5913-3911

Uşak Üniversitesi

Öz: Devlet, iktidar ve tarih mefhumu egemenlik ve güç ilişkileri bağlamında insanın geçmiş sosyal deneyimlerinden günümüze dek farklı formlar kazanarak süregelmiştir. Efsaneler, puslu kalmış zamanların soyutlanmış ifadeleri olmanın ötesinde, uzun antik dönem boyunca tanrıların, kralların ve diğer egemen unsurların farklı toplumsal katmanlar üzerinde otorite kurmasını kolaylamıştır. Toplumsal sürecin *hanedan devletleri* aşamasında yüceltilmiş geçmiş hanedan devletinin en büyük meşruluk ve devinimsizleştirme kaynağı olmuştur. Hanedan devletlerinin eriyip XIX. ve XX. yüzyılda yerini ulus devletlere bırakmasıyla, ortaya çıkan yurttaş kavramı ve yurttaşlığı *toprak temeline* bağlayan Fransız ulus modeli ve yurttaşlığı *kan esasına* indirgeyen Alman ulus modelinde tarih; ulusu inşa eden Fransız Devleti ve doğal intikale beraber tarihsellik de taşıyan Alman ulus modelinde tekrar göreve çağrılacaktır. Fransız Devrimi, tebaadan yurttaşlığın üretimine ve parlamentonun ortaya çıkmasına dek bir dizi süreci eşzamanlı kılar. Parlamentonun ortaya çıkmasıyla, tarih biteviye gruplarca bürokratik alana dönük mücadeleyi yönlendirmek için kullanılır. Türkiye’de, Demokrat Parti iktidarında Adnan Menderes tarafından tarih bu amaçlarla sıklıkla kullanılacaktır. Adnan Menderes’in konuşmaları ve beyanatları dikkate alındığında güncel siyaseti ilgilendiren konularda tarihi ustaca kullandığı görülmektedir. Özellikle muhalefetle olan ilişkilerinde, CHP kadrolarının güçlü durumda bulunduğu bürokrasi ve bürokratik kurumlara karşı giriştiği mücadelede ve dış politikada Yunanistan’la yaşanan Kıbrıs Sorunu’nda kimi zaman yakın kimi zamansa uzak geçmişten yararlandığı ve bu sayede toplumsal destek sağlamaya çalıştığı aşikârdır. Bu çalışmada iktidarların güncel siyasette güç elde edebilmek için tarihi ne şekilde kullandıkları Adnan Menderes örneğinde ortaya koyulmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Devlet, İktidar, Tarih, Tarihsel Bilme, Adnan Menderes.

Abstract: The concepts of state, government and history have always existed in different forms in line with the past social experiences of people within the context of sovereignty and power relations. Beyond acting as abstract expressions of ancient misty times, legends

* Bu çalışma, Düzgün Aslan’ın Mehmet Salih ERKEK danışmanlığında Uşak Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü’nde devam etmekte olan "Adnan Menderes’in Konuşma ve Demeçlerinde Tarihin Siyasal Bir Araç Olarak Kullanımı (1950-1960)" isimli tezinden üretilmiştir.

allowed gods, kings and other dominant factors exert their authority on different social layers throughout the long antique period. In the phase of dynastic states of the social process, the glorified past became the biggest source of legitimacy and immobility for the dynastic state. With the emergence of nation states in the 19th and 20th centuries due to the disappearance of dynastic states, history in the French national model, which grounds citizenship on land, and in the German national model, which reduces citizenship to jus sanguinis, will be called for duty in France, which constructed nation, and in the German nation model, which naturally conveys historicalness. The French Revolution required a process ranging from the production of citizenship to the occurrence of the parliament. With the existence of the parliament, history has been constantly used to manage and direct the struggle in the bureaucratic area. In Turkey, history was used for such purposes by Adnan Menderes in the reign of his Democratic Party. If the speeches and the statements of Adnan Menderes are taken into consideration, the way he used history on the subjects of current political issues can be seen. Especially on his relations with the opposition, his strife against bureaucracy and bureaucratic institutions which CHP is strong in the basis of their staff, and at the fronts of foreign politics such Cyprus Problem, it is obvious that he benefits from recent, and distant past from time to time to get the support of society. In this study ruling governments' ways of using the history in current political issues to gain power will be investigated on the example of Adnan Menderes.

Keywords: State, Power, History, Historical Knowledge, Adnan Menderes.

Giriş

Hakikat üretimi, iktidarlara uygulanabilirlik kazandırmanın önemli etkenlerindendir. Jan Marinus Wiersma, politikacıların siyasi iddialarını haklı çıkartmak için tarihe başvurduklarında kendimize gerçekte tarihin ne olduğu sorusunu yöneltmemiz gerektiğini belirtir.¹ İktidarın, tarihsel süreçteki devingenlik alanına girilmesi, tarihten çıkmaya olanak tanınamasıyla birlikte, verili andaki egemen unsurların, doğası gereği politik olan demokrasi, özgürlük, ulusal kimlik gibi olguları politik kaygılarla yorumlaması, tarihin politikada kullanımına ilişkin tartışmaları doğurmaktadır.

Roma'da, tarihçiliğin "kralı silahlandırmak" gibi politik işlev görmesi, bütün Orta Çağ'a sirayet edecek, sonraki dönemlerinde de tarihin politik kullanımlarında bu durum amaç edinilecektir. David Armitage, tarihçilerin yüzyıllardır vatandaşları aydınlatmak, kuralara ilişkin tavsiyelerde bulunmak ve politikayı şekillendirmek gibi misyonlar yüklediğini, XX. yüzyılda tarihçilerin hükümetleri şekillendirdikleri, imparatorlukların gidişatını yönlendirip, başkanlara tavsiyelerde bulunduklarını belirtir.² Polonyalı tarihçi Andrzej Friszke, çağdaş dönemin kendine özgü özellikleri olmasına rağmen, tarihin çağdaş bir devleti, rejimini ve egemen sınıfını meşrulaştırmak veya ona meydan okumak için roller üstlendiğini belirtir.³

Tarihçiliğin, Roma'dan bütün Orta Çağa sirayet eden, krallığın hukukunun eskiliği ve kesintisizliğinin soykütük anlatı çerçevesinde amaç edinildiği yaklaşımı, bireyleri aşan yoğunlaşmanın söz konusu olduğunu, Fransa'da kralın ölmesi durumunda yeni taht sahibinin feodaller arasında galip çıkan olması gibi kimi örneklerde, "kral ölür; ölümsüz olan mevkidir" ve yoğunlaşmanın soykütük gibi görünmesinin neşet edişi, kralın işgal ettiği yerle ilintilidir.

¹ Jan Marinus Wiersma, "Politics of the Past: The Use and Abuse of History", *Politics of the Past: The Use and Abuse of History*, Renner Institut 2009, s. 15.

² David Armitage, "Why Politicians Need Historians", <https://www.theguardian.com/education/2014/oct/07/why-politicians-need-historians>, [E.T. 12 Mayıs 2020].

³ Andrzej Friszke, "Historical Bias in Poland: Lustration as a Political Instrument", *Politics of the Past: The Use and Abuse of History*, Renner Institut 2009, s. 105.

Soykütütsel anlatıda istenç, iktidarı hanedan ailesi içinde sabitlemektir. Bu sabitleme işlemi, Osmanlı Devleti gibi kimi örneklerde iktidarın, hanedanın ailesi çerçevesinde kanonlanmasında etkili olmuştur. Fakat Fransa ve kimi başka Orta Çağ hanedanlarının talihsizliğini Osmanlı hanedanının da yaşaması durumunda iktidarın hukukunu belirtmenin aracına dönüşen tarihin, yoğunlaşma alanı da açıklık kazanacaktır.

Bu yoğunlaşma alanı iktidarların toplumsal anlamda destek sağlayabilmek adına çok farklı argümanları kullanmalarıyla daha net bir şekilde görülmüştür. Bu argümanlardan en dikkat çeken iktidarların rahatlıkla ideolojilerini destekleyecek malzemeler devşirebilecekleri tarih alanıydı. Devlet ve devleti oluşturan mekanizmaları ele geçirmek isteyen iktidarlar bu amaçlarını sağlayabilmek adına daha fazla toplumsal destek arayışına girişmişler ve yapacakları/yaptıkları değişiklikleri toplumun kendilerine verdiği yetkiyi kullandıklarını ileri sürerek meşrulaştırmışlardır. Bu yetkiyi elde edebilmek adına tarihsel olayların işlerine yarayan kısımlarını ön plana çıkartmaktan geri durmayan iktidarlar güncel siyaseti belirlerken uzak ve yakın geçmişten yararlanmışlardır.

Örneğin konumuzu oluşturan dönemde Adnan Menderes'in söylev ve demeçleri incelendiğinde Menderes'in iç ve dış politikada karşısına çıkan problemlerin çözümünde sıklıkla tarihi olayları referans gösterdiğine tanık olunmaktadır. İç politikada Memur Rejiminde Değişiklik öngören kanun, Matbuat Kanunu, Halkevi ve C.H.P. Mallarının Hazineye Devri Kanunu gibi kanunlar görüşülürken; dış politikada ise Türkiye ve Yunanistan arasında 1954 yılından itibaren beliren Kıbrıs sorununda, tarihsel örnekler sıklıkla Adnan Menderes tarafından konu edinilmiştir.

İktidarın Bilme Nesnesi Olarak Tarihle İlişkilenmesi

İktidar yapılarının, tarihsel geçmiş boyunca kazandıkları yeni formlar, tarihsel çözümleme bağlamında sistemli anlam kalıpları geliştirilmesine olanak tanımamaktadır. Fakat, iktidarın yapısı ve onun tarihsel süreç boyunca kazandığı devingenlik alanıyla uğraşıldığı vakit, iktidarın alanına girilir. İktidarın alanına girilme durumu Foucault'un tabiriyle, tarihten çıkmaya da olanak tanımaz. Devlet bir alandır ve bu alanda farklı güç ilişkileri bulunmaktadır. Tarihin, bu güçlerce bir *bilme* edimine dönüştürülmesi, tarih ve iktidar bir başka ifadeyle tarih-siyasal olan ilişkisini de kurmuş olur.

Bourdieu'nun, Fransa'da üçüncü Cumhuriyetin, okulda öğretimi gerçekleştirilen, "Levisa ve diğer tarihçilerin tarih kitaplarının Cumhuriyet"⁴ olduğunu belirtmesinden anlaşılacağı üzere, iktidar, tarihin bilme nesnesine dönüşümünü dil, okul vb. aracılığıyla gerçekleştirir. İnsan düşüncesinin, söylemsel ve dilsel teşekküllerin ürünü olup olamayacağının bilinmezliğine vurgu yapan Munslow, "anlamın yaratılmasında başrolü tarih gibi bilgi dallarını oluşturan söylemsel pratiklere verilebileceğini"⁵ belirtip, insan bilgisinin sınırının dile bağlı olduğunu ve dilin kullanılma şeklinin erk ve meşruluk gibi insanın düşünsel edimlerini etkileyebileceğini vurgular.

Egemen düşünce kalıpları üzerinde, dilin farklı çağlarda belirleyiciliğinin önemine vurgu yapan yapısökümcü yaklaşım; dil, tarih, ideoloji ve iktidarın tarih içindeki bağımlılıklarının gerçekliği üzerinde durur. Foucault, tarihin "[...]şimdiki zamandaki dilsel olarak kodlanmış iktidar yapıları açısından yazılmış [...]"⁶ bir şey olduğunu vurgular. Gerçekliğin inşa araçları olarak kelimeleri işaret eden Bourdieu, "Politik iktidar büyük ölçüde kelimeler üzerinde iktidardır. Politikada, toplumsal dünyanın görme ve bölme esaslarına dair bir mücadele

⁴ Pierre Bourdieu, *Devlet Üzerine*, Çev: Aslı Sümer, İletişim Yayınları, İstanbul 2015, s. 413.

⁵ Alun Munslow, *Tarihin Yapısökümü*, Çev: Abdullah Yılmaz Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2000), s. 199.

⁶ *Age*, s. 191.

olduğuna göre, toplumsal dünyaya dair yeni bir dil dayatmak büyük ölçüde gerçekliği değiştirmektir.”⁷ demektir. Dilin, bir anlam yaratması durumunda, gerçekliğin kurulabileceğini işaret eden Munslow, “Sonuçta anlatı bir söylemdir, gerçek akçesi de güçtür. Bu güç pekâlâ bir millet için kullanışlı bir geçmiş yaratma”⁸ doğrultusunda kullanılabileceğini ifade eder.

Tarihin, bilme edimine dönüştürülme istemi, hakikat üretimine duyulan ihtiyacın iktidarlara koşullanması ve ancak hakikatin üretiminin gerçekleşmesiyle iktidarın uygulanabilirlik kazanmasıyla ilintilidir. Birbiri ardı sıra dizilen söylemleri, bir geçmişten geliyormuşçasına alımlarız. İktidarlar da bu yola başvurur, birbiri ardına dizer sözcükleri, “Konuşan yalnızca hükümdardır. Tarih gereğince okumasını bilen hükümdar, insanların nasıl yönetilmesi gerektiğini de öğrenir.”⁹ Tarih aracılığıyla iktidar, sadece kendini hatırlatmaz, gücünü sağlamlamak için tarihin içinden geçerek, müttefiklerinin kimler olacağını ayırdına da varır.

İktidarlar, tarihsel olguyu veya geçmişin herhangi bir kesitini, gelişigüzel bir şekilde seçmez. İktidarın yaşanan andaki politik tutumuyla ilintili olarak, tarihsel olgu seçilir ve inşa edilir. Tarihi üç zamansal münazaraya ayıran Nietzsche, genelde büyük işler yapmak isteyen kimsenin, zamansal münazaranın anıtcı dönemini ele geçirmeye çalıştığını belirterek, zamansal münazaranın bir diğeri olan eskiyi koruyucu tarihe ise eski alışkanlıkların devamı ve muhafazasını isteyen kimsenin başvuracağını, şimdinin ihtiyacı noktasında değişime ihtiyaç duyan kimsenin ise eleştirel tarihe başvuracağını belirtir.¹⁰ Nietzsche, geçmişi yargılama hakkını da yalnızca geleceği kuran kimseye tanır. Toplumlar üzerinde tarihsel olgunun oynadığı dönüştürücü ve sabitleyici rollere dönük belirlenimlerin bir diğerini soğuk ve sıcak toplumlar kavramsallaştırması üzerinden Jan Assmann yapar. Tarihin zorlamasıyla, toplumsal bağlamda herhangi bir değişime, direnç oluşturan toplumları *soğuk toplumların* tutum alımı olarak adlandırır. Gelişimin katalizörü olarak ve değişime duyulan aşırı istemin karşılanması için aracı olarak tarihi gören toplumları *sıcak toplumlar* olarak kodlar. Soğuk toplumlar formunda, tarihin dondurulması iktidarın ve yazının araç olarak kullanılmasıyla gerçekleştiğini belirtir.¹¹

Devlet, alan olarak karşıtlıklar dâhil bir dizi olguyu içinde barındırır. Foucault, karşıt konumları işgal eden farklı öznelerin, karşıtlık temelli çatışmalarının taktik açıdan gerekliliğine değinerek, bilme ve siyasal düzeyde karşıtlık olması için; “tarihsel bilmeyi düzenleyen o çok sıkı alanın, o çok sıkı ağın olması”¹² gerekliliğine işaret eder. Biçimlenen bilmenin dağılımı, çatışkı içinde olan özneler aracılığıyla, çatışma hatlarının katılaşması üzerinden, daha çok olanaklı olur. Tarihin, çatışkıya özel ilgisinden bahseden Maurice Halbwach, topluluk içerisinde tarih çatışkılarını “iyice görünür olacakları bir biçimde bireysel bir figüre yöneltmekle ve yoğunlaştırmakla beraber, birkaç yıldan oluşan bir zaman aralığında, esasında çok daha uzun zaman içerisinde gerçekleşecek dönüşümleri tasnifler ve yoğunlaştırdığı”¹³ ifadelerine yer verir.

Tarih ve iktidar bağıntısı, güç ilişkilerinin boyut değiştirmesiyle birlikte ikilinin kazanacağı yeni formlara dönük yeni soruları beraberinde getirmektedir. Foucault tarihin, yakın zamana kadar hükümdarların tarihi olduğunu ve tarihin asıl işlevinin *kralı silahlandırmak* olduğunu

⁷ Bourdieu, *age*, s. 393.

⁸ Munslow, *age*, s. 103.

⁹ Cemal Bâli Akal, *İktidarın Üç Yüzü*, Dost Yayınevi, Ankara 2013, s. 51.

¹⁰ Nietzsche, *Tarihin Yaşam İçin Yararı ve Yararsızlığı Üzerine*, Çev: Nejat Bozkurt, Say Yayınları, İstanbul 2003, s. 54.

¹¹ Jan Assmann, *Kültürel Bellek*, Çev: Ayşe Tekin, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2001, ss. 71-72.

¹² Michel Foucault, *Toplumu Savunmak Gerekir*, Çev: Şehsuvar Aktaş, YKY, İstanbul 2008, s. 215.

¹³ Maurice Halbwach, *Kolektif Hafıza*, Çev: Banu Barış, Heretik Yayınları, Ankara 2017, s. 79.

belirtir. Egemenin dizinin dibinde yazılmış egemenin söylemi olarak tarih “[...] iktidarın boyun eğdirmek için kullandığı vecibelerin söylemidir, aynı zamanda görkemin söylemidir ki bu, iktidar bu yolla büyüler, korkutur ve devinimsiz”¹⁴ kılar ifadelerine yer verir Foucault. Besim F. Dellaloğlu da benzer bir şekilde, padişahın çadırında, egemenin dizinin dibinde yazılmış tarihin, nasıl bir tarih olabileceği sorusunu sorar.¹⁵ Almanya’da, XX. yüzyılın ilk yarısında tarih ve politika ilişkisini konu edinen Sabrow, Almanya’daki tarihçiler, tarihin politik hale gelmesinde her zaman mağdur olmadılar. Hatta onlar çoğu zaman tarihin politikleşmesinde rol aldı. 1918’den sonra pek çok Alman tarihçi, sadece utanç verici Versay Antlaşmasına karşı bilimsel yolla mücadelede istekliydi. Üçüncü Reich dönemi, siyasi tarihçileri, Nazi tarihçisi Walter Frank tarafından yönetilen, “Yeni Almanya” tarihini açıklayan, iyi fonlanan İmparatorluk Enstitüsünün kurulmasına izin verdi. İkinci Dünya Savaşı sürecinde kavga-dövüş tarih yazımı, kendisini düşüncenin askerleri olarak gören bazı tarihçiler tarafından çok fazla ses getiren bir durum olarak algılandı. Bazı tarihçiler bilimsel ilkelere tutkuyla bağlı olsalar bile Himmler’in, Polonya ve Sovyetler Birliği’nin işgal edilen topraklarına, Almanların yerleştirilmesini öneren “Genel Doğu Planı” ve suç genelgesinin hazırlanmasında katkıda bulundular.¹⁶

İktidar ritüelleriyle ilişkisini uzun süre sürdüren tarihin, sözlü ve yazılı seremoni olarak tarihçinin rolünün, iktidarın doğrulanması ve güçlendirilmesi işlevi gördüğünü vurgulayan Foucault, on yedinci yüzyıla dek hatta bu yüzyılı aşan Roma tarihçiliğinin gördüğü işlevin çifte yönüne vurgu yapar. “Bir yandan, tarihi, kralların güçlülerin, hükümdarların ve bunların zaferlerini (ya da belki geçici mağlubiyetlerinin) tarihini anlatarak, o iktidarın içinde ve onun işleyişi içerisinde ortaya çıkartılan, yasanın sürekliliği yoluyla insanları hukuksal olarak iktidara bağlamak, dolayısıyla insanları iktidarın sürekliliğine iktidarın sürekliliği yoluyla hukuksal olarak [...]”¹⁷ bağlamanın söz konusu olduğunu belirtir. Hukukçuların iktidarı meşrulaştırma, bir başka şekliyle doğrulama işlevi nasıl doğmuştur? Bourdieu, kraliyet ailesinin hanedanlık stratejilerinin yasa koyucularca teorikleştirilip, gerekçelendirilip rasyonalize edilmesini hukuk işçiliğine benzeterek, ilk iktidar bağlamı soy kütüsel ilişkilenmenin alametlerinin, Cepetler’de görülmeye başlandığını; “Roma hukuku bir anlamda, hanedan esasını yasallaştırmaya ve bir devlet diliyle (... kan ve kan hakkı mefhumu dolayısıyla altını dolduran Roma hukukunun diliyle evrenselleşmiş...) demeye müsaade [...]”¹⁸ ettiğini belirtir.

İktidarın hukukunun ve görkeminin yoğunlaştırıcısı olarak, tarihin taşıdığı çifte işlevin ortaçağ krallıkları ve hanedanlıklarında görmenin mümkün olduğunu belirten Foucault, soykütüsel eksen çerçevesinde cereyan eden ulu atalar, eski hanedanlar ve eski krallar anlatısı, kralın hukukunun kesintisiz olma özelliğini göstermekle birlikte, var olan iktidarın hukukunun eskiliğini dile getirmenin aracı olduğunu belirterek, soykütüsel eksenin krallık iktidarı açısından gördüğü işlev prens ve kralların ardılı oldukları tarafından ün ve şanlı yükseltilir. “Büyük krallar böylece kendinden sonra gelen hükümdarların hukukunu kurarlar ve aynı zamanda kendi görkemlerini ardıllarının küçüklüğüne”¹⁹ aktarırlar.

Kamusal İnşada İktidarın Tarihi Kullanımı

Hükümet etme, bürokratik alana içkin olarak, bürokratik alanın dışında olanlar tarafından gerçekleştirilir. Bir önceki hükümet edenin yerini almak aynı zamanda bir önceki hükümetin

¹⁴ Foucault, *age*, s. 80.

¹⁵ Dellaloğlu, *age*, s. 127.

¹⁶ Sabrow, *age*, s. 99.

¹⁷ Foucault, *age*, s. 78.

¹⁸ Bourdieu, *age*, s. 299.

¹⁹ *Age*, s. 79.

atamalar ve ideolojik angajmanlarla yoğunlaştığı bürokratik kurumları da devralmayı içerir. Hükümet etme noktasında gerçekleşen rekabette, gruplar, devlet erkini düzenleme, onu kendi politik-ekonomik programıyla uyumlu kılmak üzere istendik zamanda manipüle etme kudretine erişmeyi amaç edinir. Tarihte, kurumlar üzerine gerçekleşen bu mücadelede taraflarca kamusal tartışmaları yönlendirme aracı olur. Parlamenter yönetimler bağlamında sıklıkla kurumlar üzerine mücadele söz konusu olsa da XIX. ve XX. yüzyıl devrimlerinin ön günlerinde de kurumlar üzerine mücadele vuku bulan gerçeklerdendir. Hatta bunu da aşan, Foucault'un soykütüksel anlatının kralın hukukunun ifadesi olduğu belirlenimi, yani Cepetler'den ve ardılı olanlar tarafından kraliyet mülkünü inşa etmeyle devleti inşa etmeyi aynı kılan yaklaşımda yoğunlaşmanın kral özelinde gerçekleşmediğini belirten Bourdieu, bireyleri aşan bir yoğunlaşmayı söz konusu ederek; baki olan evdir, yoğunlaşmada bu yöndedir ideasını, "Evin başat ayırt edici özelliği, varlığın bekası ideası veya kalıcı olma ideasıdır.... (içindekileri aşan bir gerçeklik olan, hem bir bina, hem bir mülk, hem de soyun tamamı vb. olan ev uyarınca...)"²⁰ düşüncüyü yönlendirmek gerekliliğine işaret ederek, yoğunlaşma sürecinin gerçek öznesinin kraliyet iradesi olmadığının, delilleri arasında Fransız tahtında kralın ölmesi durumunda yeni kral olacak kişinin feodaller arasından galip çıkan olduğunu vurgulayarak, burada yoğunlaşma öznesinin soykütüksel yaklaşım olamayacağını, yoğunlaşmanın öznesinin kralmış gibi görünmesinin, kral olarak işgal ettiği yerle alakalı olduğu belirlenimini yapar.²¹ Kral ölür, ölümsüz olan mevkidir bir nevi. Daha yalın anlaşılabilirliği bağlamında "ocağı tutmak" kavramında içindekileri aşan bir aşkınlık söz konusudur. Vurgu eve dönüktür, tekil bireye yönelik değildir. Dolayısıyla yoğunlaşma ev diyeceğimiz yapıya ya da devlet olgusuna bir başka şekliyle de kuruma yöneliktir.

On dokuzuncu ve yirminci yüzyıllarda kurumlar üzerine gerçekleşen mücadelelerin, *ihtilaflı inşa* olduğunu belirten Bourdieu, bu teoremini Sarah Hanley ve Keith Baker'e dayanarak, "kurumlara dair mücadeleye müdahil olan kişilerin hem kurum üzerine düşünmek için hem de kendi kurumsal inşalarını benimsetmek ve bu sayede kendi iktidarlarını kuruma dayatmak için, tarihi mütemadiyen bir silah olarak kullandıklarını çokça vurgularlar"²² ifadelerine yer verir. Keith Michael Baker, *Inventing the French Revolution* adlı çalışmasında, evrenin temsili ve geçmişin anlamı olarak tarihin, Fransız Devrimi öncesinde, *kamusal* tartışmaları pek çok farklı açıdan yönlendirmek için bazı filozofların kimi çabalarına rağmen yine de politik mücadele için gerekli olan ideolojik kaynaklardan biri olduğunu vurgular.²³ Kurumlar üzerinde gerçekleşen şimdiki zaman tasarımı, elbette politik aktörler arasında direnç ve gerilim noktalarının oluşmasının nedeni olacaktır. Nihayetinde "eski rejimin yaptıklarının yargılanması, yeni düzenin kurucu"²⁴ eylemi olarak neşet edecek, bu durumda yabana atılır bir girişim olmayacaktır. Baker, tarihin tartışmalı bir bellek alanı oluşturduğunu belirterek, tarihin doğal bir sürecin sonunda hafızalarda kalmadığını, aksine daha önce değişmez olarak kabul edilen şeyleri tartışarak hafızayı zorladı ve yıktı²⁵ ifadelerine yer verir.

Tarihin, bizzat tarihin içerisinde bir mücadele nesnesi olduğunu vurgulayan Bourdieu, Le Paige'in Fransa'da parlamento kurumunun yarı-gerçek, yarı-efsanevi tarihini gün ışığına çıkardığını belirtir. Keith Baker ise Le Paige'in önerisiyle, Fransız tarihinin temsili, Paris parlamentosunun temel anayasal doktrini olacağını vurgular. Parlamento yanlıları tarafından kitap ve broşür gibi materyaller aracılığıyla anayasal öğretinin hızla yayıldığını, bu durumun

²⁰ Age, s. 302.

²¹ Age, s. 302.

²² Age, s. 383.

²³ Keith Michael Baker, *Inventing the French Revolution*, Cambridge University Press, 1990, s. 32.

²⁴ Paul Connerton, *Toplumlar Nasıl Anımsar?*, Çev: Alâddin Şenel, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 1999, s. 17.

²⁵ Baker, *age*, s. 56.

mahkemelerin, kralla çatışmalarında ideolojik inisiyatifi ele geçirmesinde stratejik önemde bir rol oynayarak, Fransız monarşisinin derin anayasal krizlere sürüklenmesine yol açtığını belirtir, Baker.²⁶ Krallın safını tutanlar ve parlamento yanlıları arasında gerçekleşen bu mücadeleyi Bourdieu, “kuruma dair kendi anlayışlarını dayatmaya çalışmak için tarihten, özellikle de hukuk tarihinden, adli öncülerin tarihinden”²⁷ iki eğiliminde istifade ettiğini belirtir.

Tarihin Ulusun İnşasında Kullanımı

Ulus tarihi ve ulus tarih yazıcılığı, on dokuzuncu yüzyıl ve yirminci yüzyılda hatırı sayılır yer işgal eder. Avrupa’da ulus tarih yazıcılığına ilişkin ilk belirişi on altıncı yüzyıla kadar uzatmak mümkündür. Fransa’da süren iç savaş sürecinde geçmişin doğru saptanma ihtiyacının milli kurtuluş tartışmalarını doğurduğunu belirten Ernst Breisach, bu kapsamda vuku bulan tartışmaların tarihçileri, “Frankların örf ve adetleri, derebeylik sistemi ve Frank kimliği (Alman, Romalı veya Kelt) üzerinde kafa yormaya”²⁸ yönelttiği belirtir. Avrupa merkezli olarak gelişecek ulus olgusunda asıl netleşme, on dokuzuncu yüzyılda Fransız ve Alman ulus inşa modellerinin evrensel örnekler olarak kabul görüp yaygınlaşmasıyla başlar. Fransız modelinde yurttaşlık, bir toprak parçası üzerinde hukuk beyanıyla kurulan ülke veya “belli bir anayasanın yetki alanıdır ve yurttaş da o yetki alanına ait”²⁹ olandır. Yurttaşlığa kabulün temel belirleyeni Alman modelinde, dildir. Bir başka şekliyle, “Almanca konuşan herkes Almanya’nın yurttaşıdır. Aynı etnik, dilsel, kültürel özelliklere sahip herkes Almanya’nın yurttaşıdır.”³⁰ Bourdieu, devletin belli bir kanunu yetki alanı olarak teşekkül ettiği Fransa’da devletin yetki alanında doğmuş olmanın yurttaşlığa kabulün gereğiyle, Alman modelinde yurttaşlığın, “verasete, kan bağına, tarihsel olduğu kadar doğal bir intikal türüne”³¹ bağlı olduğunu belirtir. Fransız ulus modelinde tarihsel geçmişe yönelik kafa yormalar, Alman ulus inşa modelinde yurttaşlığa kabulde görülen tarihsellik durumu ve sonrasında bu iki uygulama doğrultusunda görülecek evrensel örneklerde tarihe hatırı sayılır görevler yüklenecektir. Tarih, ulus denen oluşumun ve onun teşekkülünde etkin rol oynayan toplumsal sınıfın yerini sağlamlaştırmasının temellendirilmesinde etkin rol üstlenecektir.

Maurice Halbwachs, “bir ulusun hayatını değişime uğratan en önemli olayların sadık bir özeti”³² olarak ulus tarihini sayar. Bütün yurttaşları ilgilendirmesi sebebiyle, bölgesel ve yerel tarihten, ulus tarihinin ayrıldığını belirtir. Modern tarihin, nitelikleri arasına merkezi önem kazanan ulus tarihini koyan Ayhan Bıçak, ulus tarihi kapsamında yapılan çalışmaların tarihçiliği geliştiren etkilerine değinerek “iktisat, din, siyaset, dil, düşünce, sanat gibi konuların birbiriyle ilişkilendirilerek bütünlüklü bir tarzda sunulması”³³ gibi etkenler içerisinde uluslar tarihinin ele alınmasını, tarihçilik için önemli bir eşik olarak ifade eder. Fakat, modern tarihin, en önemli amacı temellendirme istenci olsa da bunun mümkün olmadığını belirten Bıçak, bu mümkünatlı olmama durumunu tarihçiliğin, ulusçuluğun ardı sıra sürüklenmesiyle ilişkilendirerek, “tarihçiliğin öncelikli işleri kendi uluslarını diğer uluslarından daha üstün olduğunu”³⁴ gösterme ideasının benimsendiği, bunun da ideolojik yaklaşım ve çarpıtmaların artmasına yol açtığını, ideolojik yaklaşım doğrultusunda değerler sisteminin benimsenmesinin, güvenilir temellendirmelerin önüne geçtiğini belirtmektedir. İlhan Tekeli, tarih yazımında

²⁶ Age, s. 37.

²⁷ Bourdieu, *age*, s. 384.

²⁸ Ernst Breisach, *Tarihyazımı*, Çev: Hülya Kocaoluk, YKY, İstanbul 2009, s. 223.

²⁹ Bourdieu, *age*, s. 416.

³⁰ Age, s. 416.

³¹ Age, s. 417.

³² Halbwachs, *age*, s. 74.

³³ Ayhan Bıçak, “Tarih Düşüncesi”, *Cogito*, Sayı:73 (Bahar 2013), s. 47.

³⁴ Agm, s. 48.

özelikle siyasetçilerin tarihle ilişkilendirmelerinde ötekileştirme üzerinde durarak “ulus-devletlerin geliştirdiği resmi tarihlerin büyük ölçüde ötekileştirmeler üzerinden kurulmakta”³⁵ olduğu belirlenimini yaparak, tarih yazımında ötekileştirmenin göz ardı edilmemesi gereken bir olgu olduğunu, ulusçuluk ideolojisinin etkin olduğu topluluklarda siyasal desteğin sağlanması için politikacıların, büyük zaferlerden söz edip uzlaşmazlık ve çatışmayı erdem olarak öne çıkardıklarını vurgular. Martin Sabrow, “1930’ların Almanya’sında etnik ve hatta ırkçı içerikler, tüm etik dışı uygulamalar ve hatta ölümcül sonuçlar, devlet ve kurum tarihinden etnik kültüre ve sosyal olaylara odaklanan ulus tarihiye geçişi etkiledi” ifadelerini kullanır.³⁶

Wim van Meurs ise, XIX. yüzyılda tarihçilerin ulus inşasında rol oynadıklarını; ilk olarak ulusal tarihin sentezini icat ettiklerini, ardından halka ortak bir ulusal geçmiş ve gelecek duygusunu aşılayarak ulus devletlerin oluşumuna katkı sağladıklarını ifade ederek, bu dönem tarihçilerinin tarihte bir ulusu makul bir şekilde temsil etme sorumluluğunu nadiren sorguladıklarını ekler. Devamında ise “Uluslar, her şey olmak ya da bütün tarihsel sürecin sonu olarak düşünüldü. Taraf olmak da objektif açıdan problem olarak görülmedi” diyerek durumu özetler.³⁷

Yirminci yüzyıla dek tarihsel analizin, asıl hedefinin kapitalist sanayi toplumunun ilk belirışı veya eklemlendiği büyük ulusal bütünlerin geçmişini yeniden inşası olduğunu belirten Foucault, XVII. ve XVIII. yüzyıldan süregelen kapitalist sanayi toplumunun, büyük ulus şemalarına göre Avrupa’da ve Dünya’da oluştuğunu vurgulayarak, “Tarihin, burjuva ideolojisi içindeki işlevi, kapitalizmin ihtiyaç duyduğu bu büyük ulusal birimlerin zamanın uzak geçmişlerinden nasıl geldiğini ve çeşitli devrimler aracılığıyla, kendi birliklerini nasıl sağlayıp sürdürdüğünü”³⁸ göstermenin, tarihin asıl ereği olduğunu belirtir. Tarihin, ulusal geçmişi bir bütün olarak canlı kılmada edindiği amaç, “[...] burjuvazi (tarih aracılığıyla) bu hükümlanlığın zamanın derinliklerinden geldiğini, dolayısıyla onu yeni bir devrimle tehdit etmenin olanaksızlığını [...]”³⁹ göstermenin nesnesi haline gelerek, ulusun teşekkül edişinin etkin unsuru olan toplumsal sınıfa yönelik gelececek bir devrim tehdidinin savuşturulmasının aracı olmakla birlikte, devletin egemen unsuru olan toplumsal sınıfın, işgal ettiği yerin sağlanmasının görevini üstlenecektir, tarih.⁴⁰

Tarihsel Bilmenin Şimdinin Açıklanmasında Kullanımı

İçinde bulunulan zaman bağlamında kullandığımız *şimdi* terimi, geçmiş ve gelecek arasında kalan zamansal nokta olarak tabir edilebilir. Şimdiki zamanı, yaşadığımız şey olarak adlandıran Ricoeur, aynı zamanda şimdikiyi geçmişe yönelik incelemeleri yapan şey olarak tanımlar.⁴¹ Tarihinin geçmişte ne yaşandığına dair bir ilgiyle şimdiden geçmişe doğru akıl yürütmeye yol almadığını belirten Collingwood, tarihçi tarafından asıl yapılması gereken ya da gerçekleştirilenin; “Şimdide yaşamaya devam eden (varlığını sürdüren) geçmiş”⁴² bulmakla ilgili olduğunu vurgular. Tarihinin şimdide varlığını sürdüren geçmiş arayışının hiç de masum bir arayış olmadığını belirten Alun Munslow, geçmiş konu edinen tarihinin çağlar aşan açmazının şimdikiye mahkûmiyeti olduğunu belirterek, tarih yazımında Foucault’un, “tarih,

³⁵ İlhan Tekeli, “Siyasetçilerin Tarihle İlişki Kurma Ahlakı Üzerine”, *Cogito*, Sayı:73 (Bahar 2013), s. 296.

³⁶ Sabrow, *agm*, s. 99.

³⁷ Wim van Meurs, “History and Politics: Recommendations from a New Comparative Agenda”, *Politics of the Past: The Use and Abuse of History*, Renner Institut, 2009, s. 87.

³⁸ Michel Foucault, *Felsefe Sahnesi*, Çev: Işık Ergüden, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2000, s. 279.

³⁹ *Age*, s. 279.

⁴⁰ *Age*, s. 279.

⁴¹ Paul Ricoeur, *Zaman ve Anlatı 2*, Çev: Mehmet Rifat, YKY, İstanbul 2016a, s. 63.

⁴² *Age*, s. 215.

şimdiki zamanda dilsel olarak kodlanmış iktidar yapıları açısından yazılmış⁴³ bir şey olduğu ifadelerini konu edinir ve dilin merkezi önemini vurgulayıp, tarihin, “dil kullanımıyla dolayımlanan geçmiş ve şimdiki sosyal hayatımız arasındaki ilişki hakkında”⁴⁴ olduğu belirlenimini yapar. Carr, tarihin bu noktadaki işlevini, “geçmiş anlaşılar kılarak insanların bugünkü durumlarını anlamaya yardımcı”⁴⁵ olmak olduğunu belirtir.

Geçmişe dönük ilgi bugünün açıklama istemine yoğunlaşmadan doğar, şimdide yaşanan olay bağlamında da geçmiş hatırlanabilir. Toplamların süreklilik taşıyan büyüme krizlerine vurgu yapan Marc Bloch, bu doğrultuda toplamlar kendinden ne zaman şüpheye düşseler; hata, kusur, suçun arayış noktasının geçmişe dönük gerçekleştiğini, “ya bu geçmişin kendilerini aldattığını, ya da kendilerinin o geçmiş sorgulamayı bilmedikleri”⁴⁶ düşüncesinin doğduğuna işaret eder. Geçmiş ve bugün arasındaki ilişkide dersler çıkartma ve sorgulama arayışının tek yönlü etkileşim olmadığını belirten Carr, olgunun geçmişin ve bugünün toplumu arasındaki diyalogdan seçilebileceğini, geçmişe ait olan olguyla ilgili olan tarihçinin ise bugüne ait olduğunu, bu durumun da bugün ve geçmiş arasında bir karşılık doğurduğunu, “Tarihin işleci, geçmiş ve yaşanan zaman hakkında daha sağlam bir anlayışı, bunların karşılıklı ilişkileri içinde ilerletmektir”⁴⁷ ifadelerini kullanır.

Tarihin, şimdiki zamanın açıklaması olduğuna yönelik yaygın belirlenimler olmakla birlikte, geçmişin şimdiki zamanı asla tam olarak açıklayamayacağına yönelik, birçok belirlenim de bulunmakta. Bugünü geçmiş olayların belirleyemeyeceğini, geçmiş olayların sadece şimdinin aralarında bir seçimde bulunduğu olanakları belirleyebileceğini belirten Collingwood, şimdinin bütünlüğünü, geçmişin asla edimsel olarak açıklayamayacağını ve şimdinin tam belirleniminden ziyade şimdinin bir parçasını, geçmişin verebileceğini belirtir.⁴⁸

Tarihin Türkiye’de İktidarlarca Kullanımı

Tarih, millet olma bilincinin sağlanmasında, toplumun ortak duygu, düşünce, keder ve sevinç etrafında birleşmesinde kilit rol oynayan bir alan olduğu için dünyanın hemen hemen her yerinde iktidarlar tarafından çıkarları doğrultusunda kullanılmaktan çekinilmemiştir. İktidarların işlerine yarayacağını düşündükleri her türlü bilgiyi temin edebilecekleri ulusal ya da uluslar arası mecrada kullanabilecekleri malzeme devşirdikleri bir alan olan tarih Özbaran’ın değimiyle “iktidarı ellerinde tutanların iddialarının bir dayanağı haline getirilmiş, güncel politikaların kilidini açabileceği bir anahtar olarak görülmeye başlanmıştır”.⁴⁹

Muktedir olanların olayları çarpıtmaları, coğrafya ayırt etmeksizin süregelen bir olgudur. Örneğin Birinci Dünya Harbinin nedenleri ve mesuliyetinin üstlenmesinde Fransızların ve Almanların farklı tezler ileri sürmesini Yusuf Akçura, tarih yazımının, “muayyen bir din, bir kavim veya zümre menfaati”⁵⁰ gözetilerek yazıldığının kanıtları arasında gösterir. Tarihin siyasalın konusu olmasıyla tarihten beklenen tarafgirlik, Osmanlı’da ve Cumhuriyet sonrasında iktidar ve muhalefet ilişkileri çerçevesinde gözlenen olguların başında gelir. Osmanlı döneminde devletin resmi tarihçileri vakanüvislerin, “[...] bağlı bulundukları sultanları övmek

⁴³ Munslow, *age*, s. 191.

⁴⁴ *Age*, s. 45.

⁴⁵ E. H. Carr & J. Fontana, *Tarih Yazımında Nesnellik ve Yanlılık*, Çev: Özer Ozankaya, İmge Kitabevi, Ankara 1992, s. 31.

⁴⁶ Marc Bloch, *Tarih Savunusu veya Tarihçilik Mesleği*, Çev: Ali Berkay, İletişim Yayınları, İstanbul 2015, s. 49.

⁴⁷ E. H. Carr, *Tarih Nedir*, Çev: Misket Gizem Gürtürk, Birikim Yayınları, İstanbul 1980, s. 91.

⁴⁸ Collingwood, *age*, s. 227.

⁴⁹ Salih Özbaran, *Tarih, Tarihçi ve Toplum*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2005, s. 3.

⁵⁰ Yusuf Akçura, “Tarihi Yazmak ve Tarihi Okutmak Usulleri Üzerine”, *Milli Tarihin İnşası Makaleler*, (Haz. Ahmet Şimşek-Ali Satan), Tarihçi Kitabevi, İstanbul 2011, s. 147.

ya da ölümünden sonra kusurlarına kulp bulmada [...]”⁵¹ çok mahir olduklarını belirten Orhan Koloğlu, el yazısının yaygın olduğu dönemde sonradan eklemelere bu durumun açık olduğunu vurgular. Tanzimat ve geç Osmanlı dönemine kadar sürdürülür bu tarih anlayışı. Koloğlu, II. Abdülhamit ve sonrasında “geçmişten kendi haklılığını çıkaran seçmeler içeren tarihler”⁵² yayınlatmanın alışkanlık haline geldiğini belirtir. Tarihin iktidarın uygulamalarına dayanak oluşturmada kullanıldığı II. Abdülhamit döneminde “liseler için yazılmış olan umumi tarihleri bile ortadan kaldırmaya teşebbüs ve alım satımının”⁵³ yasaklanması gibi uygulamalar görülür. İktidar devamlılığının sağlanmasında bu dönme tarih ikili rol oynar; hatırlatma ve unutturma. Akabinde, İttihatçıların devlet içinde güçlenmesiyle, “[...] yalnızca Abdülhamit’i yeren unsurları içeren tarihlerin yazılması [...]”⁵⁴ güç kazanmıştır. Geç Osmanlı döneminin son padişahlarından V. Mehmet, “Milletin şevket ve azametiyle mütenasip bir Osmanlı tarihi”⁵⁵ yazılmasını vakanüvis Abdurrahman Şeref Efendi’den isteyecektir. Sonuç alıcı olmayan bu girişimde Padişah, Şeref Efendi’den yüceltici geçmiş isteminde bulunacaktır. Yüceltici geçmiş, kimi diğer evrensel örneklerde görülmekle birlikte, Cumhuriyet tarihçiliğine yansıyan Osmanlı etkisi olarak ifade edilmektedir. Yukarıdaki özgün örnekleriyle birlikte, İbrahim Kafesoğlu’na göre tarih yazımımız Osmanlı döneminde genel olarak; Hanedan ailesine ve İslam tarihine dönük icra edilecek, 1908 devrimi sonrasında, “İslamiyet kadrosunda kalmak üzere, tarihimiz Selçuklulara, Gaznelilere kadar [...]”⁵⁶ genişleyecek, Cumhuriyet döneminde ise İslam öncesi Türk toplumlarına kadar uzanacaktır.

Siyasal olanın evrensel ölçekte tarihin içine girmesiyle, bir dizi iktidar uygulamasında meşruluğun sağlanması için tarih kullanılır. Osmanlı ve sonrasında Cumhuriyet dönemi tarih yazıcılığında gözlemlenen olgulardan birisini meşruluk sağlamak oluşturur. Osmanlı tarihçiliği ve Cumhuriyet tarihçiliğinin de en önemli özellik, bugünün şartlarında geçmişin, tarihin konusu olageldiğini belirten Orhan Koloğlu, “14 Mayıs 1950 tarihinde, yirmi yedi yıllık Cumhuriyet Halk Partisi iktidarına son veren, Demokrat Parti’nin, geçmişten sadece kendi iktidarına prim kazandıracak hususları öne çıkardığını ve bu geçmişin büyük oranda DP’nin dört kurucusunun ayrılıp kendi partilerini kurdukları CHP’nin iktidar yılları, yani yakın tarihten oluştuğunu”⁵⁷ ifade etmektedir.

İktidarların, yakın tarihin hep bir olumsuz yönünü seçerek kendi iktidarlarının kuşandığı silah olarak kullanmasının bir başka örneğini on yıllık DP iktidarına son veren, 27 Mayıs darbesi sonrası gelişmeler gösterilebilir. 27 Mayıs günü gerçekleşen darbe, bir başka askeri darbe olan 12 Eylül 1980 yılına dek, “Anayasa ve Egemenlik” günü olarak resmi tatil olarak kabul edilir. Günümüzde ise 1960 Darbesinden sonra idam edilen Menderes ve arkadaşları her 27 Mayıs’ta devletin en yüksek görevlilerinin de katılımıyla “Demokrasi Şehitleri” olarak anılmaktadırlar. 27 Mayıs’ın “Anayasa ve Egemenlik” günü olarak tatil edilmesinden, darbenin astığı üç politikacının “Demokrasi Şehitleri” olarak anılması noktasında tam karşıt bir muhteva kazanmasını, Büşra Ersanlı, “[...] her büyük olay iktidara kadar gidiyorsa haklıdır ne var ki

⁵¹ Orhan Koloğlu, “Tarih Öğretiminde Bugüncülük/Presentizm Yanılsamalar ve Sonuçlar”, *Tarih Öğretimi ve Ders Kitapları*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1995, s. 94.

⁵² Age, s. 94.

⁵³ Mükrimin Halil Yinanç, “Tanzimat’tan Meşrutiyet’e Kadar Bizde Tarihçilik”, *Milli Tarihin İnşası Makaleler*, (Haz. Ahmet Şimşek-Ali Satan), Tarihçi Kitabevi, İstanbul 2011, s. 93.

⁵⁴ Koloğlu, age, s. 94.

⁵⁵ Fuat Köprülü, “Bizde Tarih ve Müverrihler Hakkında”, *Milli Tarihin İnşası Makaleler*, (Haz. Ahmet Şimşek-Ali Satan), Tarihçi Kitabevi, İstanbul 2011, s. 33.

⁵⁶ İbrahim Kafesoğlu, “Tarih İlmi ve Bizde Tarihçilik”, *Milli Tarihin İnşası Makaleler*, (Haz. Ahmet Şimşek-Ali Satan), Tarihçi Kitabevi, İstanbul 2011, s. 115.

⁵⁷ Koloğlu, age, s. 95.

sonradan haksız”⁵⁸ çıkabilir diyerek güç ilişkilerine işaret ederken, Besim F. Dellaloğlu, bugüne hükmeden geçmişe de hükmeder diyerek, 27 Mayıs’ın zaman içerisinde karşıt yönler doğrultusunda kazandığı muhtevayı, “Değişen geçmiş değildir. Sadece tarihtir”⁵⁹ ifadeleriyle açıklar.

Tarihin Bilme Nesnesi Olarak Adnan Menderes Tarafından Demokrat Parti İktidar Yıllarında Kullanılması: Tarih Kavramı ve Adnan Menderes’in Siyasal Söylemi

14 Mayıs 1950’de iktidara gelen ve 27 Mayıs 1960 Darbesine kadar hükümet olarak devleti yöneten Demokrat Parti yakın dönem Türk siyasi tarihinin en önemli safhalarından birisini oluşturur. Adnan Menderes, Demokrat Parti’nin yaklaşık on yıllık iktidarında parti başkanlığı ve başbakanlık görevinde bulunur. On yıllık zaman dilimi içerisinde Adnan Menderes’in, iktidarın başındaki kimse olarak siyasal söylemini farklı mecralarda icra etmesi iktidarın kendi gerçeğini yaratması ve inşa etmesi bağlamında önem arz etmektedir. Tarih, biteviye iktidarlardan tarafından kendi gerçeklerinin inşasının telaffuzuna dönüşerek iktidarlara süreklilik kazandırması kapsamında önemli bir araç olarak kullanılır. Adnan Menderes’in Demokrat Parti iktidar yıllarında tarihten söz açması, geçmişten örnekler seçmesi ve bunları siyasal söyleminin konusu edinmesinin nedenselliklerine ilişkin fikir vermesi için geçmiş ve tarih terimlerine ait kimi telaffuzlarına göz atmak gerekir.

İktidar yıllarında gerek mecliste gerekse propaganda konuşmalarında aktaracağı fikirleri tarihten örneklerle açıklama yoluna çok sık başvuran Menderes’e muhalefet tarafından eleştiriler yöneltince, Menderes’in muhalefete cevabı şu şekilde olmuştur:

“Nüvit Yetkin dedi ki; eskiyi iştah etmek Başvekilin itiyadıdır. Bana öyle geliyor ki, tam ölçülü bir fikir edinebilmek için hâdiseleri, seyri içinde takip etmek lâzımdır. Ondan sonra hakikaten muayyen bir iddiada bulunan insanların bu iddialarında samimî olup olmadıkları, kavilleri ile fiilleri arasında fark var mı, yok mu bunu ortaya çıkarmak için hâdiseleri maziye doğru, seyri içinde, takip etmek bir zaruret halini almıştır. Nüvit Yetkin’in bize, eskiyi iştah etmek itiyadındadırlar demesine mukabil ben de diyorum ki, eskiyi iştahla kendilerinin burada daima mütevahhiş olduklarını müşahade etmekle de sabit olduğu veçhile biz hakikati ifade etmiş oluruz.”⁶⁰

Muayyen bir fikir edinmek için geçmiş hadiselerin açılmasının zaruretiğine değinen Adnan Menderes’in, “Maziye ait olan bütün tenkidlerimiz Türk milletinin selâmetli fikirler elde etmesi, ibret teşkil edecek manzaraları unutmaması, demokrasinin, milli murakabenin ne derece büyük bir kuvvet olduğunu hep beraber anlayarak azim ve kararımızı kuvvetlendirmek içindi”⁶¹ sözlerinden de anlaşılacağı üzere geçmişe ilişkin eleştirilerinin temel nedensellikleri; ders çıkartmak, doğru fikirler edinmek, bugünün kararlılığını geçmişten güç alarak sağlamak ve unutmamak gibi gerekçelerle açıklar.

Menderes’in icraatlarını hayata geçirirken veya atacağı siyasi bir adımda toplumsal desteği sağlayabilmek adına o günkü olayların tarihte yaşanmış olan olaylarla benzerliklerini ortaya koyduğunu görmekteyiz. Elbette Menderes’in bu çabası bilinçli bir hareketti ve sıklıkla hayata geçirmek istediklerine meşruiyet kazandırmak için bu yola başvuruyordu. Kendisi de büyük toprak sahibi bir kişi olduğu için toprak meselesine önem veren Menderes Anadolu

⁵⁸ Büşra Ersanlı, *İktidar ve Tarih Türkiye’de “Resmî Tarih” Tezinin Oluşumu 1929- 1937*, İletişim Yayınları, İstanbul 2003, s. 245.

⁵⁹ Besim F. Dellaloğlu, *Benjamin: Dil, Tarih ve Coğrafya* Versus Kitap, İstanbul 2008, s. 151.

⁶⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 10, Cilt: 1, İçtima: F., 17. İnikat, (5 Temmuz 1954), s. 451

⁶¹ Adnan Menderes’in Konuşmaları Demeçleri Makaleleri, Cilt 3, (Der.: Haluk Kılçık.), Demokratlar Kulübü Yayınları, Ankara 1991, s. 325.

topraklarının işlenmesi hususunda şu örneği veriyordu: “Biz yeni yeni tek bir vatan, tek bir millet oluyoruz. Tıpkı Fatih zamanındaki gibi. Fatih, Anadolu’da çeşitli Oğuz boylarını birleştirdi. Biz de memleketi birleştirmek, yeniden kurmak zorundayız. Bir şehir diğerini tanımaz. Yol yok, iz yok, kuş uçmaz, kervan geçmez. Böyle vatan olmaz!”⁶² Menderes’in hayalini kurduğu Türkiye için Fatih döneminden örnek vermesi oldukça ilginçtir. Konuşmalarında Osmanlı geçmişini sık sık zikreden Menderes belki de siyaseten muhafazakâr Anadolu halkının duygularına bu yolla hitap etmekte ve seçim süreçlerinde bunun karşılığını almaktaydı. Adana konuşması esnasında “İstanbul’u ikinci Mekke, Eyüp Sultan Camii’ni de ikinci Kâbe yapacağız”⁶³ sözleri de; Tarihi eserlere olan hassasiyetini göstermek adına; “Süleymaniye’nin etrafını bir sülük gibi saran eski püskü binalar tamamen temizlenmektedir. Bunların sayısı 800’ü buluyor. Ayrıca eski iktidar devrinde yaptırılan ve Süleymaniye’nin bir cepheden bütün haşmetini kapayan Nebatî Enstitüsü’nün de 2-3 katı yıktırılarak bu bina bir buçuk kata indirilmekte ve bu suretle Süleymaniye kurtarılmaktadır.”⁶⁴ sözleri de bu minvalde değerlendirilebilir. Süleymaniye Camii üzerinde ısrarlı bir şekilde duran Menderes’in, 1957 yılında Kayseri Mitingi sırasında sarf ettiği “DP’nin iktidar olduğu yedi yıl içinde 15000 cami yapıldı başta Süleymaniye olmak üzere 86 caminin onarıldığını ve Süleymaniye’nin inşa edilmesinin beş yüzüncü yılını kutlamak için Dünya Müslümanlarının İstanbul’a davet edeceğim”⁶⁵ sözleri de muhalefet tarafından dinin siyasete alet edilmesi şeklinde yorumlanmıştır.

Adnan Menderes’in Dünyasında Atatürk ve Dönemi

Adnan Menderes tarihten örnekler vermenin ve geçmiş ile bağlantı kurmanın toplum üzerinde nasıl bir etki bıraktığının farkında olan bir siyasetçidir. Bir yandan uzak geçmişe bir yandan ise yakın geçmişe göndermeler yapmak suretiyle siyasetin seyrini değiştirme gücüne sahip idi. Demokrat Parti’nin CHP’den ayrılan milletvekilleri tarafından kurulması yeni partinin siyaseten nasıl bir yol izleyeceği noktasında merak uyandıran bir husustu. Her şeyden önce acaba parti devletin kurucusu ve kurucu partinin lideri durumunda olan Atatürk’e ve onun devrimlerinin savunucusu durumunda olan CHP’ye karşı nasıl bir tavır takınacaktı?

Menderes’in Atatürk ve dönemine yaklaşımına bakıldığında farklı iki yol izlediği görülmektedir. Muhalefet döneminde genel manada Demokrat Parti mensuplarının Atatürk ilke ve inkılaplarına bağlı kaldıkları ve hemen hemen her platformda bunu dile getirdikleri görülürken ilerleyen zamandaki söylem ve uygulamalarda farklı tavırlar sergilendiği görülmektedir. Örneğin Demokrat Parti’nin I. Hükümeti kurulduğu 29 Mayıs 1950 tarihinde okunan programda Atatürk adı hiç geçmiyordu. Nitekim konuşmada Menderes 14 Mayıs seçimlerini “gelmiş geçmiş bütün inkılapların en büyük aşamasıdır” diye sürdürüyordu.⁶⁶ DP iktidarı boyunca sıklıkla zikredilecek olan “milli iradenin tecelli ettiği ilk meclis” sözünün de vurgulandığı konuşmada Menderes “Tarihimizde ilk defadır ki yüksek heyetiniz milli iradenin tam ve serbest tecellisi neticesinde millet mukadderatına hâkim olmak mevkiine gelmiş bulunuyor”⁶⁷ diyerek önemli bir açılım yapıyordu. Bu konuşma doğal olarak 14 Mayıs’ta kazanılan büyük başarıyı ön planda tutma gayretiydi ve başta Atatürk döneminde kurulan hükümetleri de içine alacak şekilde onların değerlerini düşürecek bir tutumdu.

İşin garip tarafı Atatürk’e karşı daha başlangıç noktasında mesafeli bir tutum sergilemiş olan Demokrat Parti para ve pullar ile devlet dairelerinde asılı olan İsmet İnönü’nün resimlerinin

⁶² Şevket Süreyya Aydemir, *Menderes’in Dramı*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2013, s. 214.

⁶³ Çağlar Kırçak, *Türkiye’de Gericilik*, İmge Kitabevi, Ankara 1993, s. 58.

⁶⁴ *Zafer Gazetesi*, 20 Ekim 1957

⁶⁵ *Cumhuriyet Gazetesi*, 20 Ekim 1957.

⁶⁶ Aydemir, age, 188.

⁶⁷ “Menderes, Kabinenin Programını Dün Okudu”, *Milliyet*, 30 Mayıs 1950.

kaldırılmış ve yerine Atatürk'ün resimlerini koymuştur. 10 Kasım 1952'de Menderes, Atatürk için "gayretlerinin hedefi, memleketimizi garpli manasında ileri bir cemiyet seviyesine ulaştırmaktı"⁶⁸ diyecektir. 1953 yılında ise Menderes, "Atatürk'ü medeniliğin, ileriliğin ve memleket menfaatlerini üstün tutmanın en muazzez senbolü olarak telâkki etmekteyiz"⁶⁹ demektedir.

Menderes'in asıl amacının Atatürk'ün CHP tarafından sahiplenilmesine karşı çıkarak muhalefet partisinin bu sayede oy almaya ve toplumsal destek sağlamasını engellemek olduğu söylenebilir. Zira bu konuda DP'nin elini güçlendirecek bir gelişme yaşanmıştır. 1939 yılında Ankara'da inşa edilmeye başlanılan Anıtkabir İnönü döneminde bir türlü tamamlanamamıştır. Menderes bu fırsatı iyi değerlendirmiş ve İnönü önderliğindeki CHP'nin Atatürk'ü sahiplenmediğini: "Biz vazifeye geldiğimiz ertesinde, üç beş gün geçti geçmedi, Celal Bayar elimden tuttu ve 'Bir vazifenin ifası için seninle birlikte bir yere gideceğiz' dedi. Kalktık, beni Anıtkabire götürdü, dedi ki; 'Bunun inşası çok geç kalmıştır, ne yapıp yapıp hiç değilse 30. yıl dönümüne bunu yetiştirmek lazımdır'. Ondan sonra bütün gayretle harekete geçildi ve bilindiği gibi Atatürk'ü Cumhuriyetin 30. dönümünde ebedi metfenine tevdi etmek imkânı hâsıl oldu"⁷⁰ ifade etmiştir.

Ulus Gazetesinin Atatürk'ün naşının Anıtkabir'e nakli esnasında Menderes'in naşın arkasından yürümesini eleştirmesi üzerine ise Menderes Atatürk'ü sahiplenerek: "Siz DP iktidarı büyük ölünün arkasından nasıl gittiniz' deniyor. Muhterem arkadaşlar, ne yapmalı idik? Biz büyük ölüyü, Türk Milletinin en aziz evladını, en muazzez çocuğunu vicdanımızda tapınarak takip ettik. O, ne CHP'li, nede DP'lidir; ne falandır, ne filandır. O, Türk Milletinin müşterek ve muazzez bir malıdır, ne bizim malımızdır, ne onların malıdır"⁷¹ demiştir. CHP'li milletvekillerinin Atatürk'ü sahiplenme çabalarını eleştiren Menderes, "Muhterem arkadaşlarım, böyle bir açmaza, çıkmaza müracaat etmemek lâzım gelir. Biz Atatürk'ü, Türk milletinin en aziz ve eşsiz bir varlığı olarak vicdanlarımıza gömmüşüzdür, başımızın tacı ittihaz etmişizdir ve onu daima Türk Milletini birleştirecek en kutsi, en aziz hatıra olarak muhafaza edeceğiz. Burada, kalkıp da onun aziz hatırasından faydalanmak istemek katiyen doğru değildir."⁷²

Adnan Menderes'in CHP ve CHP'nin Bürokratik Kadrolarını Eleştirmek İçin Tarihi Kullanması

İçinde bulunulan şimdi bağlamında, iktidarın *geçmişi* konu edinmesinde birçok farklı etmen sıralamak ve bu farklı etmenlerin her birinin iktidar tarafından farklı istençler ve amaçlarla kullanılabilmektedir. İktidar denen teşekkülün, nihayetinde toplumsal alanı tahakküm altına almasının, tek bir uygulamadan ileri geldiği söylenemeyeceği gibi, tarihin iktidarın içinde bulunduğu şimdi çerçevesinde kullanımı da tek bir olguya indirgenemez. İktidarın içinde bulunduğu zamanı, geçmiş bir zamana benzerliği üzerinden açıklama arzusu nedeniyle iktidar sözcüleri sıklıkla tarihi olayları konu edinmektedirler. İktidar sözcülerinin bu yola başvurmada asıl olan geçmişi bilmek değildir; asıl olan şimdiyi açıklama arzusudur. Bu amaçla, *geçmiş*, Adnan Menderes tarafından sıklıkla kullanılır. Adnan Menderes'in CHP'nin iktidar hevesini Girit'in elden çıkmasından sonra halkın Girit'e olan bağlılıklarını göstermek için attıkları sloganlara şu şekilde benzetmektedir:

⁶⁸ *Yeni İstanbul*, 10 Kasım 1952.

⁶⁹ *TBMM Tutanak Dergisi*, B. XVII, O. I, (14 Aralık 1953), s. 189.

⁷⁰ *Age*, s. 191

⁷¹ *TBMM Tutanak Dergisi*, B. VII, O. I, (20 Kasım 1953), s. 352.

⁷² *TBMM Tutanak Dergisi*, B. XVII, O. I, (14 Aralık 1953), s. 188.

“Sabahtan akşama, Halk Partisi taarruz etmektedir. Hatta çok sevdiğim muhterem bir arkadaşımın dediği gibi, eskiden bir tabir vardı, eskiden hadiselerin ifade edildiği tabir vardı, Girit Vakası çıktığı zaman ‘Ya Girit ya ölüm’ diye, keçe külâhların üzerine bir şeyler yazılırdı. Şimdi de hakikaten Halk Partisi basit bir programla hareket etmekte ‘Ya iktidar ya ölüm’ demektedir. Yani hali ifade etsin diye arz ediyorum. Mücadele, böyle bir mana taşıyor.”⁷³

Yine bu konuda geçmiş referans alan konuşmalarından birinde Adnan Menderes muhalefetin durumunu şu sözlerle özetliyordu:

“Nasıl oluyor da bu milletin milletvekilleri olan insanlar, muhalefettin azıtmış ileri gelenleri bu eserlerin birine bile uğramıyorlar? Bunlara bir ad vermek lazım. Bu harekete bulunanlara (gayri millî, boykotajcılar) demek lazım gelir. Türk milletinin bu eserlerine karşı umumi bir boykotaj ilan etmişlerdir. Bir misal vereyim: Osmanlı İmparatorluğu devrinde birbirine düşen idareciler yüzünden Hersek, emrivaki şeklinde Avusturya-Macaristan İmparatorluğuna ilhak edildi. Bu hareketi tekbih etmek için o zaman Avusturya’dan ithal olunan fesler yırtıldı. Başlara kalpaklar giyildi. Böylece bir boykotaj ilan edildi. Bizim muhalifler de hiç olmasa zevahiri kurtarmak lüzumunu duymuyorlar. Onları bu eserlere gayri milli boykotaj ilan etmiş olmakla suçluyor, itham ediyorum.”⁷⁴

DP iktidarını boyunca en sık rastlanılan durumlardan birisi Menderes ile İnönü arasındaki tartışmalardır. Her iki lider de bir diğerini alabildiğince eleştirmekte, zaman zaman meclis çatısı altında sert tartışmalar yaşanmaktaydı. Adnan Menderes’in söylemlerinde muhalefet partisi lideri konumundaki İsmet İnönü’ye dönük eleştirileri, büyük oranda tek parti yıllarına yönelik gerçekleşir. Kimi zaman ise eleştirel söyleminde içinde bulunulan şimdinin açıklanması olarak, tek parti dönemini aşan uzak geçmişten anlar seçilir. Menderes, İnönü’ye yönelttiği eleştirilerden birinde İnönü’nün yaptıklarıyla Sultan Abdülhamid dönemindeki *Jurnaller* arasında şöyle bir benzerlik kurmaktadır: “Vaktiyle, istibdat idarelerinin hâkim olduğu yerlerde ve devirlerde, meselâ Abdülhamit devrinde, adına jurnalcılık denen bir içtimai ve siyasi hastalık vardı. Jurnalcılık, efendiye yaranmak için onun vehimlerini tahrik ve istismar etmek yolu ve sanatıdır. Bugün memleketimizde jurnalcılığın yepyeni bir şekli karşısında bulunuyoruz. Eskiden efendi padişahı jurnaller ona verilirdi. Şimdi efendi büyük Türk milletidir, İstendiğini kendi iradesi ile iş başına getirecek olan odur. Jurnalcılık da bunun için şimdi Türk milletine yapılmaktadır. Jurnalleri veren sabık milli şeftir. Kendisi bugün, siyasî tenkit yapmak, eğer varsa hatalarımızı meydana koymakla değil, fakat birer vasile bulup Türk milletine jurnaller vermekle meşguldür. Tek çareyi jurnalcilikti bulmuştur. Sizlere bir misal vereyim ‘Bu memlekette kapitülâsyonlar’ deyince vatandaşlarla zihinlerinde fena hâtıralar uyanır. Jurnalcı, bu acı hâtıraları harekete getirmek suretiyle vatandaşlara yaranacağını ve kendi üzerine vatandaşların iyi nazarlarını çekeceğini sanıyor. Bunlar, bu vatani satıyorlar, yabancı sermayeyi teşvik ve Türk petrollerini işletme kanunları ile Türk topraklarının istismarını ecnebiye devretmişlerdir, diyor ve jurnalcılık ediyor.”⁷⁵

CHP’nin, Demokrat Parti’yi laiklik başta olmak üzere Atatürk ilke ve inkılâplarından uzaklaşmakla suçlaması Demokrat Partinin on yıl süren iktidarı boyunca çok sık karşılaşılan tartışmalardan birisi olacaktır. 1951 yılının Mart ayında Konya İl Kongresinde delegelerden bazılarının talepleri Halk Partisi tarafından eleştirilince Menderes, CHP’nin ileri sürdüğü iddiaların gerçeği yansıtmadığını ifade ederek “Halk Partililer Atatürk inkılâplarının bekçileri

⁷³ Age, s. 245.

⁷⁴ *Cumhuriyet Gazetesi*, 9 Nisan 1956.

⁷⁵ *Zafer Gazetesi*, 22 Nisan 1954.

olduklarını ileri sürmektedirler. Atatürk İnkılâplarının tek bekçisi Türk ulusudur”⁷⁶ diyerek bu mirasın sadece CHP’nin tekelinde olmadığını vurgulamıştır.

CHP’nin bürokratik alandaki tahakkümüne de zaman zaman vurgu yapan Menderes, iktidar olduğu süre içerisinde bu bürokratik yapı ile de mücadele etmekten geri durmamıştır. Adnan Menderes sürdürdüğü tartışmalarda, tarihten örnekleri bu amaçlarla kullanacaktır. DP iktidarının kurumlara dönük kendi inşasını amaç edindiği ve Adnan Menderes’in büyük oranda mutlakiyet ve tek parti dönemlerini söz konusu etmesi, bu amaca uygunluk taşımaktadır. CHP’nin güç aldığı kurumlar olarak görülen Halkevleri ve CHP’nin Hazineye devredilmesi düşünülen malları meselesi bu açıdan Menderes’in önemli gündem maddelerinden birisidir. Menderes bu konuda bir beyanatında; “Bize mazinin hesabını niçin sormuyorsunuz” diyorlar. O mazinin hesabını sormak çok müşküldür. Mazinin hesabında, en belli olduğu mevzularda dahi haklı iken nasıl haksız çıkarılmak istendiğimiz malûmdur. İşte Halk Partisi malları, Halkevleri mallarıyla birlikte 5-6 milyonu bulmaktadır. Kendi ifadelerine göre 400 milyon liralık mal devrettik, diyorlar. Bunların kendi kaynaklarından edinilmediği meydandadır. Bu, her gözü, kulağı olan insanın gözü önünde bulunan bir hakikat olmasına rağmen, bu hakkın ihkakı konusunda bile ne derecelere kadar taarruzlara mâruz kaldığımız yine hepimizin malûmudur. Haklı iken haksız çıkarılmak istedik. Ondan sonra, bundan on, on beş, yirmi sene evvel cereyan etmiş olan hâdiselerin neler olduğunu da unutmuşuzdur arkadaşlar. Bunlar ika olduğu zamanlarda murakabe cihazları, serbestçe işlemediğine ve bütün delâiliyle her vaka anında, gününde tesbit edilemediğine göre on sene sonra, on beş sene sonra nazarı hukukta bunların tebeyyün etmesine imkân ve ihtimal mevcut mudur? İşte bu ademi imkâna istinad edilmek istenmektedir. Bizim efalü harekâtımız ise murakabenin gereği gibi işlediği zamanla rastlamaktadır.”⁷⁷ demektir. Bu açıdan bakıldığında iktidar ve muhalefet temsilerince sıkça telaffuz edilen mazinin hesabının sorulması gündemde olabildiğince yer edinir.

İktidarın Uygun Gördüğü Geçmişin Uzantısı Olması ve C.H.P Mallarının Hazineye Devri Meselesi

Kanunun görüşüldüğü 14 Aralık 1953 tarihinde Cumhuriyet Halk Partisi’nin iktisaplarının hazineye devriyle ilgili ilk söz alan İsmet İnönü’nün konuşması sonrası Halk Partili milletvekilleri parlamentodan ayrılmışlardır. Muhalefet milletvekilleri, CHP’nin mal varlığının hazineye devrini zor kullanma, mübadele, hürriyetlerin elden gitmesi ve muhalefettin çalışmalarının engellenmesi şeklinde yorumlamış ve kanuna tepki göstermişlerdir. Adnan Menderes ise kanun görüşülmesi esnasında dört defa konuşma yapmış ve söz konusu malları Halk Partisi’nin geçmişte kanunlara uyarak elde etmediğini dile getirmiştir. Halk Partisi milletvekilleri Meclisi terk ederek kanuna tepki gösterirken, meclisteki bir diğer muhalefet partisi olan Köylü Partisi milletvekilleri de aynen CHP milletvekilleri gibi kanuna karşı çıkmışlardır. Bu kanun dolayısıyla iktidara yöneltilen eleştirilere Adnan Menderes: “Acaba getirdiğimiz Takrir-i Sükûn Kanunu mudur? Acaba Varlık Vergisi mi ihdas ediyoruz?”⁷⁸ gibi geçmiş iktidar uygulamalarıyla karşılık verecektir ki burada yakın geçmişte atılmış olan adımların Menderes tarafından etkili bir şekilde kullanıldığı görülmektedir. Adnan Menderes, partisinin yaklaşık dört yüz milletvekiline yaptığı konuşmada “Siz bir devri tasfiye etmektesiniz. Bu devri tasfiye etmek mecburiyetindesiniz”⁷⁹ ifadelerini kullanarak yakın geçmişle bir hesaplaşmanın yaşanacağını sinyali de vermiştir.

⁷⁶ *Cumhuriyet Gazetesi*, 18 Mart 1951.

⁷⁷ *TBMM Tutanak Dergisi*, B. IX, O. IV, (Mart 1954), s. 416.

⁷⁸ Kılçık, 1991b, age., s. 242.

⁷⁹ Age. s. 262.

Muhalefet milletvekilleri iktisapların, Halk Partisi'ne Mustafa Kemal tarafından bırakıldığını, hükümetin böyle bir kanunu çıkartarak, "Atatürk'ün vasiyetini iptal ettirdiğini"⁸⁰ ileri sürdüklerinde Menderes'in verdiği cevap oldukça manidar olmuş ve Mustafa Kemal hakkında şu sözleri zikretmiştir: "Biz Atatürk'ü, Türk milletinin en aziz ve eşsiz varlığı olarak vicdanlarımıza gömmüştür başımızın tacı ittihaz etmişizdir ve onu daima Türk Milletini birleştirecek en kutsi, en aziz hatıra olarak muhafaza edeceğiz. Vatan evlatları vatan işlerini ve vatani olduğu yerden alırlar ve onu çok daha ilerlere götürürler. Atatürk, memleketi bir harabî içinde eline aldı. Halk Partisi ile değil. Onun Halk Partisine ihtiyacı yoktu. Atatürk nevi şahsına münhasır, bir büyük zattır. Onu ne bugünün ne dünün şartları içinde mütalaa etmemize ve onun harekâtını kıstaslara vurmaya imkân yoktur. Atatürk için mubah olan şeyler başka faniler için olamaz. Sebebi vardır. Şudur: O memleketi yoktan var edercesine muazzam bir deha, muazzam bir gayret, muazzam bir kudret olarak tecelli etmektedir. Hatta onun şu ve bu hareketinde dahi bir hikmet sezmek ve onun büyük yapıcılık vasfının bir tecellisi telaki etmek çok yerinde olur. Ve Türk milletinin bugün görüşü sezişi budur."⁸¹

Bourdieu, resmi söylemin en gizemli etkiyi "intak" dediği, "[...] yani var olmayan, ölmüş, yitmiş kişiyi hatta belki bir şeyi ileri sürerek şahsi bir üslupla konuşma [...]"⁸² aracılığıyla gerçekleştiğini vurgular. Muhalefete cevaben yaptığı konuşmada Adnan Menderes de bu yola başvuracaktır. Resmi söylemin, tekil söylemi bu yolla kutsal ve müşterek söyleme dönüştürerek, mutabakatı sağlar mahiyet kazandırdığını ve kişisel söylemi genel söyleme dönüştürdüğünü belirtir Bourdieu. Bu söyleme başvurarak, Adnan Menderes de genelin temsilcisi olur ve bu yolla Halk Partisi iktisaplarının mirasçılara devleti ve hükümeti ortak kılar. Menderes bu söyleminin devamında ısrarla CHP'nin mal varlığını "Atatürk'ten aldık" sözlerini kullanan muhalefet milletvekillerine bu ifadelerin dile getirilmemesini salık verir.

İktidarın Tarihi Örnekleri Kıbrıs Meselesinde Dolaşıma Koyması

Ağustos 1954 tarihinde, Türkiye ile komşusu olan Yunanistan arasında Kıbrıs Meselesi belirmeye başlar ve Ada üzerinde her iki ülkenin hak talebinde bulunmasıyla Kıbrıs Sorunu, Birleşmiş Milletlere taşınır. Türkiye'nin Kıbrıs üzerindeki hak taleplerinde Adnan Menderes, tarihi biteviye kullanacaktır. "Menderes'e göre Yunanlılar bu meseleyi ancak son senelerde dillerine dolamışlardır. Asırlar boyunca hiçbir zaman Ada Yunanlıların bir parçası olmamıştır. Buna karşılık Kıbrıs hemen 400 sene boyunca Türk kalmıştır. Biz hemen 80 sene kadar evvel Ada'yı İngiliz hâkimiyetine devrettik."⁸³ İki ülkenin, Adayla tarihsel ilişkilenmesine dönük vurgular mütemadiyen demografiye dönük bir içerik taşır. Yunanistan Hükümetinin Kıbrıs üzerindeki hak taleplerini Adadaki nüfus üzerinden dillendirmesi, Adnan Menderes'in, iki ülke arasında demografiye dönük tarihsel hadiselerin örneklerine başvurmasına yol açar. Yasa doğuran etmenlerden biri olarak Foucault, tarihin örnekleri dolaşıma koyması olduğunu belirterek, "Örnek, yaşayan ya da yeniden canlandırılan yasadır; şimdikiyi değerlendirmeyi, onu kendisinden daha güçlü olan bir yasaya bağımlı kılmaya [...]"⁸⁴ olarak sağladığını belirtir. Yunanistan hükümetinin, Ada halkının kendi kaderini tayin etmesi yönlü taleplerine Adnan Menderes, iki ülke arasındaki geçmiş hadiselerden örneklerle karşı çıkar: "Kıbrıs'a dair self determination anti colonializm ileri sürülerek çok konuşuldu. Biz Türkler kendi durumunu kendisinin tayin etmesi ve koloniciliğe karşı gelmeye inanmışızdır. Fakat bu hadisenin kolonicilikle hiçbir ilgisi yoktur. Self determination gelince, bütün beynelmilel otoriteler bunun

⁸⁰ Age, s. 255.

⁸¹ Age, s. 254.

⁸² Bourdieu, age, s. 85.

⁸³ Cumhuriyet Gazetesi, 29 Ağustos 1957, s. 5.

⁸⁴ Foucault, 2008, age, s. 79.

her yerde gözü kapalı tatbik edilmeyeceğinde müttefiklerdir. Masala Batı Trakya ahalisinin büyük bir kısmı Türk'tür ve Türk olmasına rağmen 1923 de burasını Yunanlılara bıraktık. Çünkü Yunanlılar self determinationun her yerde tatbik edilmeyeceğini söylüyorlardı. Daha geçenlerde Avusturya ile yapılan barış antlaşmasında Almanya'ya iltihakları önlenmiştir. Yakın tarih bu misallerle doludur.”⁸⁵

Menderes'in Kıbrıs meselesi ile ilgili beyanlarında Lozan Antlaşmasına göndermeler yaptığı görülmektedir. Bu antlaşmanın getirdiği şartların büyük oranda korunması gerektiğinin altını çizen Menderes, Kıbrıs'ın akıbetinin 12 Adaya benzemeyeceğini ifade ederek şöyle demektedir: “Daha öncede güzel Bursa'da söylemişim, demişim ki, Adanın nihai kaderi hangi yönde giderse gitsin mutlaka taksim ile nihayetlenecektir. O günden bu güne bu fikrimizden bir santim inhiraf etmiş değiliz. Ancak geçen süre bizi o hedefe daha da yaklaştırmış bulunuyor. 12 Adayı başkalarına bahşedenler gibi bizde Kıbrıs'ı başkalarına vermeyeceğiz. Bu konuda müsterih olunuz.”⁸⁶ Elbette Menderes'in 12 Adayı bahşedenler sözünde kastettiği İnönü'den başkası değildir.

Menderes'in konuşmalarında zaman zaman toplumsal desteği sağlamak adına uzak geçmişten de örnekler verdiği görülmektedir. Yunanistan'la yaşanan kriz döneminde halkın milliyetçilik duygularına daha fazla hitap eden Menderes, tarihi olayları ve karakterleri sıklıkla kullanmaktan geri kalmaz. Siyasal söyleminde Adnan Menderes'in konu edindiği “Çünkü Türk milleti bambaşka ve kahraman bir millettir”⁸⁷ gibi ifadeler, milliyetçi tahayyülün örnekleri olmakla birlikte, bu tahayyülün bir diğer yansıması, yüceltilmiş geçmiştir. “Tarihte imparatorluklar kurmuş, daima alını açık ve haysiyetli bir millet olarak yaşayarak yurdunu her türlü tehlikelere karşı müdafaaya muktedir bir millet olduğunu ispat etmiş asil Türk milletinin [...]”⁸⁸ ifadeleri yüceltilmiş geçmiş bağlamında kullanılır.

Sonuç

Adnan Menderes, 14 Mayıs 1950 genel seçimlerinden sonra, Demokrat Parti hükümetinin başbakanı ve parti başkanlığı görevine gelmiştir. Hiç kuşkusuz ki iktidarların siyasal, sosyal ve iktisadi olgulara yaklaşımının merkezinde sözleri ve eylemleriyle yer alır. Adnan Menderes'in muhalefetle ve bürokrasi ile olan ilişkilerinde, Yunanistan ile yaşanan Kıbrıs sorununda ve seçmen kitlesini etki altına alarak toplumsal destek sağlama noktasında pek çok iktidarın yaptığı gibi büyük oranda *hafıza* ya da *bellegen* dayandığı *yaşanmış tarihin* söz konusu edildiği görülmektedir. Kimi siyasal-sosyal meselelerde yaşayanların hafızasında yer edinmeyen uzak geçmişe büyük oranda dayanan *öğrenilmiş tarihten* bahsedilmesi de söz konusudur. Geçmiş, geçmiş olduğu için iktidarlar tarafından söz konusu edilmez. Geçmişin telaffuz edilmesi, daha çok iktidar uygulamalarının temellendirilmesinden ileri gelir. Muhalefetle mücadelede ve Kıbrıs meselesinde Adnan Menderes'in geçmişi kullanımı büyük oranda bu temellendirme istencinden kaynaklanmaktadır denilebilir. Muhalefetle mücadelede tarih, Demokrat Partinin büyük oranda devlet kurumlarını ele geçirdiği düşünülen CHP zihniyetinin temizlenmesi ve kurumlarda iktidar merkezli bir dönüşümün temellendirilmesi için kullanılırken, Kıbrıs meselesinde sürekliliğin temellendirilmesi amacıyla milliyetçi bir söylem etrafında toplumu örgütlemek için kullanılmıştır. Öğrenilmiş ve yaşanmış tarih, devletle ilgili kimi olgularda - Kıbrıs meselesi gibi- genelde Adnan Menderes'in telaffuzunda sürekliliğin temellendirilmesi amacıyla kullanılır.

⁸⁵ *Zafer Gazetesi*, (2 Temmuz 1956), s.1

⁸⁶ *Sabah Gazetesi*, 10 Şubat 1958.

⁸⁷ *Cumhuriyet Gazetesi*, 10 Ağustos 1957.

⁸⁸ *Zafer Gazetesi*, 25 Eylül 1957.

Adnan Menderes, iktidar uygulamalarının meşrulaştırılması ve temellendirme istemiyle tarihsel bilmeyi kanıt, delil, ispat, vb. gerekçelerle kullanır. İktidarın yönelimine uygun olarak temellendirmede dönüşüm veyahut sürekliliği tasnifleme amaç edinilir. Tarihsel bilme, iktidarın stratejik ve taktiksel bir hedefini destekleme amacıyla, kamusal tartışmaları yönlendirmede sıklıkla söz konusu eden Adnan Menderes, geçmiş iktidarı veyahut rejimi, yargılamayı tarihsel bilme aracılığıyla, kendi iktidarının kurucu eylemine dönüştürmeyi amaç edinir.

Kaynakça

“Menderes, Kabinenin Programını Dün Okudu”, *Milliyet*, 30 Mayıs 1950.

Adnan Menderes'in Konuşmaları Demeçleri Makaleleri, C. III, (Der. Haluk Kılçık), Ankara: Demokratlar Kulübü Yayınları, 1991.

Adnan Menderes'in Konuşmaları Demeçleri Makaleleri, C. VIII., (Der. Haluk Kılçık), Ankara: Demokratlar Kulübü Yayınları, 1992.

AKAL, Cemal Bâli, *İktidarın Üç Yüzü*, Dost Yayınevi, Ankara 2013.

AKÇURA, Yusuf, “Tarihi Yazmak ve Tarihi Okutmak Usulleri Üzerine”, *Milli Tarihin İnşası Makaleleri*, (Haz. Ahmet Şimşek-Ali Satan), Tarihçi Kitabevi, İstanbul 2011.

ARMITAGE, David, “Why Politicians Need Historians”, <https://www.theguardian.com/education/2014/oct/07/why-politicians-need-historians>, [12 Mayıs 2020].

ASSMANN, Jan, *Kültürel Bellek Eski Yüksek Kimliklerde Yazı, Hatırlama ve Politik Kimlik*, Çeviren: Ayşe Tekin, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2001.

Aydemir, Şevket Süreyya, *Menderes'in Dramı*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2013,

BAKER, Keith Michael, *Inventing the French Revolution*, Cambridge University Press, 1990.

BIÇAK, Ayhan, “Tarih Düşüncesi”, *Cogito*, Sayı:73 Bahar 2013, ss.36-61.

BLOCH, Marc, *Tarih Savunusu veya Tarihçilik Mesleği*, (Çeviren: Ali Berktaş), İletişim Yayınları, İstanbul 2015.

BOURDIEU, Pierre, *Devlet Üzerine*, (Çeviren: Aslı Sümer), İletişim Yayınları, İstanbul 2015.

BREİSACH, Ernst, *Tarihyazımı*, (Çeviren: Hülya Kocaoluk), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2009.

CARR, E. H., *Tarih Nedir*, (Çeviren: Misket Gizem Gürtürk), Birikim Yayınları, İstanbul 1980.

CARR, E. H.&J. Fontana, *Tarih Yazımında Nesnellik ve Yanlılık*, (Çeviren: Özer Ozankaya), İmge Kitabevi, Ankara 1992.

COLLINGWOOD, R. G., *Tarihin İlkeleri ve Tarih Felsefesi Üzerine*, (Çeviren: Ahmet H. Aydoğan), YKY, İstanbul 2005.

CONNERTON, Paul, *Toplumlar Nasıl Anımsar*, (Çeviren: Alâddin Şenel), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 1999.

Cumhuriyet Gazetesi, (18 Mart 1951)

Cumhuriyet Gazetesi, (9 Nisan 1956)

Cumhuriyet Gazetesi, (7 Nisan 1957)

Cumhuriyet Gazetesi, (10 Ağustos 1957)

Cumhuriyet Gazetesi, (29 Ağustos 1957)

Cumhuriyet Gazetesi, (20 Ekim 1957)

DELLALOĞLU, Besim F., *Benjamin: Dil, Tarih ve Coğrafya*, Versus Kitap, İstanbul 2008.

ERSANLI, Büşra, *İktidar ve Tarih Türkiye’de “Resmi Tarih” Tezinin Oluşumu 1929- 1937*, İletişim Yayınları, İstanbul 2003.

FOUCAULT, Michel, *Felsefe Sahnesi*, (Çeviren: Işık Ergüden), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2000.

FOUCAULT, Michel, *Toplumu Savunmak Gerekir*, (Çeviren: Şehsuvar Aktaş), YKY İstanbul 2008.

FRİSZKE, Andrzej, “Historical Bias in Poland: Lustration as a Political Instrument”, *Politics of the Past: The Use and Abuse of History*, Renner Institut, 2009.

HALBWACH, Maurice, *Kolektif Hafıza*, (Çeviren: Banu Barış), Heretik Yayınları, Ankara 2017.

HARTOG, François, *Tarih-Bellek- Zamansallık*, (Çeviren: Adnan Kahiloğulları), Dost Kitabevi, Ankara 2000.

KAFESOĞLU, İbrahim, “Tarih İlmi ve Bizde Tarihçilik”, *Milli Tarihin İnşası Makaleler*, (Haz. Ahmet Şimşek-Ali Satan), Tarihçi Kitabevi, İstanbul 2011.

KOLOĞLU, Orhan, “Tarih Öğretiminde Bugüncülük/Presentizm Yanılsamalar ve Sonuçlar”, *Tarih Öğretimi ve Ders Kitapları*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1995.

KÖPRÜLÜ, Fuat, “Bizde Tarih ve Müverrihler Hakkında”, *Milli Tarihin İnşası Makaleler*, (Haz. Ahmet Şimşek-Ali Satan), Tarihçi Kitabevi, İstanbul 2011.

MEURS, Wim van, “History and Politics: Recommendations from a New Comparative Agenda”, *Politics of the Past: The Use and Abuse of History*, Renner Institut, 2009.

MUNSLOW, Alun, *Tarihin Yapısökümü*, (Çeviren: Abdullah Yılmaz), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2000.

NIETZSCHE, *Tarihin Yaşam İçin Yararı ve Yararsızlığı Üzerine*, (Çeviren: Nejat Bozkurt), Say Yayınları, İstanbul 2003.

ÖZBARAN, Salih, *Tarih, Tarihçi ve Toplum*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2005.

RİCOEUR, Paul, *Zaman ve Anlatı 2*, (Çeviren: Mehmet Rifat), YKY, İstanbul 2016.

Sabah Gazetesi, 10 Şubat 1958.

TBMM Tutanak Dergisi, B. XVII, O. I (14 Aralık 1953).

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 10, Cilt: 1, İçtima: F., 17. İnkat, (5 Temmuz 1954)

TBMM Tutanak Dergisi, B. IX, O. IV, c. (Mart 1954).

TEKELİ, İlhan, “Siyasetçilerin Tarihle İlişki Kurma Ahlakı Üzerine”, *Cogito*, Sayı:73 Bahar 2013.

İktidarın Bilme Nesnesi Olarak Tarih: Adnan Menderes Örneği

WIER SMA, Jan Marinus, “Politics of the Past: The Use and Abuse of History”, *Politics of the Past: The Use and Abuse of History*, Renner Institut, 2009.

YİNANÇ, Mükrimin Halil, “Tanzimat’tan Meşrutiyet’e Kadar Bizde Tarihçilik”, *Milli Tarihin İnşası Makaleler*, (Haz. Ahmet Şimşek-Ali Satan), Tarihçi Kitabevi, İstanbul 2011.

Zafer Gazetesi, (22 Nisan 1954)

Zafer Gazetesi, (2 Temmuz 1956)

Zafer Gazetesi, (25 Eylül 1957)

Zafer Gazetesi, (20 Ekim 1957)

1782

Volume 12
Issue 4
August
2020